

Montserrat Casanovas / Imma Creus
(Universitat de Lleida)

Apunts sobre el lleidatà: fonètica i morfosintaxi¹

1 Aspectes preliminars

Fa menys de deu anys, qualsevol referència al subdialecte lleidatà acostumava a encapçalar-se amb una justificació terminològica en què es barrejaven tant valoracions demogràfiques com arguments dialectològics pròpiament dits. Avui, però, podem afirmar que aquesta és una etapa ja superada i per tant, quan ens referim al lleidatà cal entendre el terme com la manera de parlar d'una zona concreta del domini dialectal nord-occidental català, que aplegaria la ciutat de Lleida i les anomenades terres de Ponent, és a dir, Lleida i les seves àrees d'influència. Els pobles que formen part d'aquesta àrea d'influència es distribueixen principalment, i segons la darrera ordenació territorial, de l'any 1988, en les comarques del Segrià, el Pla d'Urgell, l'Urgell, la Noguera i les Garrigues.

L'interès filològic per aquesta part del mapa dialectal català ha estat certament menystingut. De fet, les referències concretes cal anar a cercar-les en les descripcions generals que les obres de dialectologia catalana ofereixen o bé cal espigolar articles o treballs puntuals que amb una periodicitat basculant s'han ocupat d'aspectes concrets del lleidatà. Sigui com sigui, les referències bibliogràfiques han estat més aviat escadusseres. Entre les més destacables podríem citar la dedicada al *dialecte lleidatà* (Barnils, 1913) i el primer estudi de la fonètica lleidatana (Gili Gaya, 1931). Obviament, disposem de dades anteriors en la mesura que ja a principis de segle s'havien endegat treballs de descripció de tot el domini dialectal català importants, com ara el recull de morfologia verbal de Moll i Mn. Alcover (1929).²

En el context dels darrers vint anys, cal esmentar els treballs que Veny (1982, 1993) ha dedicat a la dialectologia catalana, on s'inclouen,

¹ No hem dedicat un apartat específic al *lèxic*, perquè considerem que seria agosarat i fals concebre'l com una llista tancada de mots i expressions. D'altra banda, hem tractat conjuntament els aspectes referents a la morfologia i la sintaxi lleidatanes – morfosintaxi – atès que sovint és difícil establir-ne els límits.

² Tot i que els resultats del treball es van publicar a partir de l'any 1929 a l'*Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, les dades s'havien començat a aplegar l'any 1906. Les enquestes que es van fer a la ciutat de Lleida daten de l'any 1918.

òbviament, referències al català nord-occidental, i més específicament l'estudi de Joan Martí (1970) que se centra precisament en l'àmbit nord-occidental. En ambdós casos, però, es tracta encara d'obres de caràcter massa general. Tanmateix, l'evolució més important s'ha produït en els darrers deu anys – en tenim algun antecedent digne d'esment: Pueyo (1976) – en què la parla de Lleida ha començat a ser l'objecte d'estudi per part de filòlegs, podríem dir, «autòctons»: Turull (1990), Solans (1990, 1996), Sistac (1990, 1992) o Carrera (1993), entre d'altres.

L'objectiu d'aquest article, doncs, és repassar les característiques més importants del català parlat a les terres lleidatanes, tenint en compte tant les primeres descripcions que es van fer sobre el lleidatà com les dades obtingudes en els darrers treballs. Alguns d'aquests permeten modificar o matisar alguna de les característiques del dialecte que per manca d'estudis s'han anat fossilitzant en la memòria lingüística col·lectiva, sense tenir en compte la variació que ha experimentat el lleidatà, i que es podria concretar per la influència de tres eixos fonamentals: a) la pressió de la llengua castellana, ja sigui per l'evolució lingüística general catalana, o per aspectes relacionats per exemple amb els processos migratoris; b) la força que exerceixen agents externs com ara els mitjans de comunicació o l'escola, que vehiculen un model lingüístic català molt diferent – el català central – i c) la pèrdua de consciència lingüística pròpia.³

2 Característiques fonètiques

2.1 Sistema vocàlic

El sistema vocàlic propi del català nord-occidental i, concretament lleidatà, es correspon amb les realitzacions següents:

v. tòniques i e ε a o o u
v. àtones i e ε a o u

El tret general més destacable pel que fa al vocalisme és la manca de neutralitzacions sistemàtiques en posició àtona dels fonemes /a/, /e/, /ε/

³ Un estudi pioner en l'àmbit dialectal lleidatà pel que fa a les actituds lingüístiques dels propis parlants el constitueix sens dubte el treball intitulat «Vikings i pagesos: una batussa continuada. Assaig per a un estudi de les relacions interdialectals en català» (Pueyo, 1980). Darrerament, un estudi (Solís, 1995) realitzat entre quaranta-vuit nens lleidatans d'edat compresa entre els 10 i 12 anys permet arribar a la conclusió que la majoria d'aquests nens manifesten una actitud negativa enfront la seva pròpia varietat dialectal, que contrasta amb l'actitud totalment positiva respecte a la varietat del català central.

i /o/, la qual cosa contrasta amb la resta de sistemes dels dialectes catalans⁴ que en aquesta posició experimenten el fenomen de reducció vocàlica. Pere Barnils, en el seu article de l'any 1913, ja assenyalava aquestes diferències en termes de justificació articulatòria:

El parlar lleidatà jutjat per ço que's refereix a les vocals àtones cau de ple en el domini del català dit *occidental* [...] Més cal fer observar que la emissió de les vocals àtones, amb tot i sonar relativament clares, no es pas comparable a la que tenen els pobles del regne de València ni de les Balears. Sobre tot els primers divergeixen del *lleidatà* en la tensió muscular dels òrgans de la paraula que es en ells extremadament forta. (1913: 384-850)

Gili Gaya (1931:4), per la seva banda, remarcava la uniformitat i claredat del timbre de les vocals lleidatanes enfront dels altres dialectes, a la vegada que establia que:

Tota posició favorable a la relaxació fonètica és resolta, o bé mantenint clarament el timbre de la vocal, o bé permutant-la per un'altra de timbre ben clar: mai amb sons enfosquits. (1931: 5)⁵

L'autor considerava també que les vocals tancades en aquest dialecte, ho són, generalment, en major mesura que les del català oriental. Els treballs de fonètica actuals, però, qüestionen aquest supòsit:

Les transcripcions de l'ALPI avalen l'existència d'una /e/ més oberta en valencià i balear que en català central i català n.-occ., però no confirmen l'existència d'una /e/ menys oberta en català n.-occ. que en català central [el subratllat és nostre]. (Recasens, 1996: 70)⁶

A banda d'aquest tret, la distinció de *a*, *e*, *o* i *u* en posició àtona, un dels aspectes que la tradició dialectològica catalana més ha insistit a presentar com a una de les diferències entre els dos grans blocs dialectals catalans – oriental i occidental – ha estat l'evolució d'E llarga i I breu del llatí clàssic, que en posició tònica ha derivat en /e/ en català oriental i /e/ en català

⁴ Recordem que en català central el sistema de vocalisme àton, que comparteix amb el rossellonès, el menorquí i l'eivissenc, el formen els fonemes /i/ /u/ /ə/. En mallorquí – excepte a Sòller – el formen els fonemes /i/ /u/ /o/ /ə/. En alguerès, el sistema àton el formen /i/ /u/ /a/. (Recasens, 1996: 62).

⁵ Citem a partir d'una separata de la *Miscelánea Filológica dedicada a D. Antonio M. Alcover*.

⁶ Les dades acústiques de què disposem sobre les freqüències dels formants dels sons vocàlics en lleidatà (Alamón, 1984) pensem que no serveixen per ratificar en termes absoluts aquesta afirmació però no n'invaliden el contingut. Així si ens fixem en les dades del segon formant (F2), que segons Alamón s'hauria de situar en els 1780 Hz, podríem pensar que es tracta d'una vocal més oberta si ho comparem amb algunes dades referides al català central (Martí, 1983: 1930 Hz; Recasens, 1984: 1892 Hz; Llisterra, 1984: 2075 Hz) però per exemple les xifres difereixen molt poc de la freqüència que assenyalava Cerdà (1972: 1775 Hz) [citats a Alamón, 1984: 84].

occidental. En lleidatà, és cert que en general s'acompleix aquesta evolució en mots com per exemple *cadena*, *ple*, etc. però no en d'altres casos com *c[ɛ]ndra* o *v[ɛ]rt*. En realitat, aquests darrers són dos exemples que ja trobem a l'estudi de Gili Gaya i que segons l'autor podrien explicar-se per analogia amb *g[ɛ]ndre*, *div[ɛ]ndres* i *f[ɛ]ndre* per una banda, i *p[ɛ]rt*, *soff[ɛ]rt* i *ob[ɛ]rt*, per l'altra (1931: 7). Des del punt de vista estrictament fonètic la pronúncia de [ɛ] s'esdevindria en els casos en què aquest so apareix seguit de *l*, en síl·laba travada amb *r* o *rr*, davant d'*u* procedent d'un so dental llatí i també en alguns casos quan apareix aquest so en posició posttònica, en cultismes seguits d'una *i* posttònica o final, i en síl·labes seguides d'un so palatal (Gili Gaya, 1931: 7; Pueyo, 1976).

La particularitat del fenomen esmentat, però, és important en el sentit que és un dels pocs fenòmens, quant al vocalisme, que té implicacions fonètiques considerant la seva naturalesa d'element tònic. Efectivament, l'interès actual per l'estudi del vocalisme lleidatà se centra bàsicament en l'estudi del vocalisme àton que es presenta a l'investigador com a més productiu. Amb tot, no es pot oblidar que també el vocalisme en posició tònica exemplifica alguns trets lleidatans importants, a la vegada que és objecte de variació intradialectal.

Pel que fa al primer aspecte, hem de recordar la pronúncia dels gentilicis acabats en *-ès angl[ɛ]s*, *franc[ɛ]s*, *portugu[ɛ]s*, etc. i la pronúncia dels ordinals acabats en *-è cinqu[e]*, *sis[e]*, *set[e]*, etc. És precisament aquest fet el que ha estat considerat no només un punt conflictiu en la relació que s'estableix entre la fonètica i l'ortografia, sinó com un element que per convenció ortogràfica crea discordances entre dialectes del mateix domini occidental, és a dir, desajustaments a nivell interdialectal

En principi això [l'accentuació de les *e* en casos com els anteriors] no hauria de ser un problema greu, al capdavant ningú no es planteja si pronuncia *angl[ɛ]s* o bé *angl[e]s* a l'hora de posar-hi l'accent i, en última instància, més problema tindrien encara, si sortosament es donés el cas, els estudiants rossellonesos. Però hi ha un greuge comparatiu amb els companys meridionals de dialecte. El fet que els ponentins accentuen d'una manera i els valencians d'una altra, tot i pronunciar les mateixes *ee* tòniques, constitueix, al meu parer, un greu impediment a la unitat simbòlica i formal del català, inconcebible en un país tan petit, dividit només per un barranc escarransit. (Sistac, 1992: 40).

Quant als aspectes que afecten el vocalisme tònic i que actualment constitueixen casos de variació fònica dins el mateix subdialecte lleidatà, resulta molt difícil concretar especificitats comunes ja que més aviat es tracta de mots puntuals que de vegades ens situen en el terreny de la morfofonologia. Aquest darrer seria el cas per exemple de la pronúncia del pronom personal de primera persona *jo* que podem trobar pronunciat amb

variació tant pel que fa al so consonàntic – possiblement aquest tipus de variació es podria explicar per qüestions de tria de registre – com al so vocàlic, que és el que aquí ens interessa: [ʒo] / [ʒo], [dʒo] / [dʒo] i [jo] / [jo]. En la mateixa línia hauríem de referir-nos a la pronúncia del numeral dos: [dos] i [dɔs].⁷

Ara bé, com dèiem, les especificitats del vocalisme lleidatà i els fenòmens fonètics que s'hi relacionen tenen a veure, fonamentalment, amb el vocalisme àton. Si haguéssim de simular un exercici de tria selectiva segons el grau d'arrelament d'aquests fenòmens, caldria començar amb la pronúncia del fonema /a/ en posició final absoluta. En aquest cas, i sempre en termes generals, la pronúncia més habitual és [ɛ]. Tanmateix, aquesta generalització exigeix dos comentaris que altre cop ens porten al llindar que separa o que uneix la fonètica i la morfologia: la pronúncia que distingeix un morfema de gènere no marcat en els noms o adjectius acabats en *-ista* i *-aire* i la distinció entre la 1a i 3a persones del singular en el pretèrit imperfet d'indicatiu, el condicional simple, i els respectius temps compostos, en què afectaria la forma auxiliar. Podríem afegir-hi, secundàriament i en realitat com a cas excepcional més que com a exemple de variació, la pronúncia del so vocàlic final dels noms de lletres: *err[e]*, *ef[e]*, etc.

En el primer cas, que establiria la variació al·lofònica del fonema /a/, la distinció en la pronúncia d'una mateixa forma lèxica permet diferenciar entre una forma masculina i una femenina – *el taxist[e]* / *la taxist[e]* o *el més xerrair[e]* / *la més xerrair[e]* – i de la mateixa manera que ocorre a *mestr[e]* / *mestr[e]*, afegeix un valor semàntic a la variació fonètica. De totes maneres, la pronúncia que afavoreix la distinció cal dir que està en procés de retrocés ja que el col·lectiu de població jove està cada cop més imponent la neutralització d'ambdues formes en favor de la pronúncia en [ɛ].⁸ El

⁷ Gili Gaya (1931: 8) donava com a única pronúncia del numeral [dos], tanmateix, hem pogut comprovar que no és l'única pronúncia possible. És difícil tractar d'establir els límits entre la pronúncia de o/o en els dos casos esmentats – *jo* i *dos* – però una primera impressió, avalada de fet per proves sobre el terreny, plantejaria la hipòtesi que les pronúncies en [o] són les més freqüents a Lleida ciutat. Entre els pobles de l'àrea d'influència lleidatana, la variació s'imposaria novament. Segons dades extretes d'un treball exploratori que analitzava diferents trets fonètics en sis dels pobles que formen el Pla d'Urgell, els resultats pel que fa a la pronúncia del pronom personal de 1a persona constataren el següent: a Bellvís: variació o/o, al Poal: pronúncia majoritària en [o], a Ivars d'Urgell, Mollerussa, Sidamon i Torregrossa: predomini de la pronúncia en [o].

⁸ Val a dir, però, que aquesta opinió contradiria els resultats obtinguts per Solans (1996: 56) ja que en la majoria de mots estudiats el percentatge de desviació de la forma

mateix comentari podríem fer extensiu al fenomen paral·lel que afecta els temps verbals esmentats i, en aquest cas, la distinció habitual entre la pronúncia [ɛ] de la 1a persona singular i la pronúncia [e] de la 3a persona singular, també entre la gent més jove es neutralitzaria en favor de la pronúncia en [ɛ].⁹

La variació de qualitat tímbrica mínima que s'estableix entre els fonemes esmentats fins ara /a/, /e/ i /ɛ/ permet encara esmentar alguns fenòmens més, considerats típicament lleidatans. Pensem en la realització com a [a] de tota -e pretònica en síl·laba travada en posició d'inici de mot (*escala* [as'kale], *encara* [aŋ'kare], etc.). Aquesta pronúncia de [a] es propaga també a contextos sil·làbics interiors tot i que es manté la posició pretònica (*teulada* [taw'laðe], *ferret* [fa're], etc.). També en aquest cas, però, el fenomen sembla que està retrocedint entre el col·lectiu de gent més jove.¹⁰ D'altra banda, els índexs varien igualment en funció de l'ús que es fa dels mots en qüestió.¹¹

Amb tot, seria injust d'afavorir la imatge que la variació entre els sons esmentats té com a resultat final únicament el fenomen de descens vocàlic. Ben altrament, els sons [e] i [a] en lleidatà produeixen exemples d'ascens vocàlic mantenint o no el lloc de constricció lingual. Així, doncs, fenòmens que tradicionalment han estat considerats com una addició a la nòmina de característiques fonètiques del lleidatà, convindria considerar-los com exemples de variació fònica que afecten el vocalisme lleidatà.¹² Entre d'altres, caldria tenir en compte el tancament de e>i en posició pretònica

estàndard – no distinció fonemàtica – assoleix el 100%. S'allunyarien lleugerament d'aquesta tendència les formes masculines de 'artista' i 'xerriare'.

⁹ Sobre aquest fenomen aportem més dades extretes d'un treball recent en l'apartat de *morfologia* (Creus, 1997).

¹⁰ Josefina Carrera (1993) ha analitzat a bastament el fenomen, partint d'una anàlisi variacionista. La conclusió definitiva és que «el pas d'e» a [a] que ha pogut motivar-se per causes tan complexes com el contacte vocàlic [...] o la mateixa naturalesa de la vocal lleidatana es veu en un procés de regressió sobretot pel que fa als parlants més joves de la localitat esmentada [Alguaire]» (p. 80).

¹¹ Eserança Solans (1996:49) apunta en les seves conclusions alguns exemples prou reveladors. Per exemple mentre que un 0 % dels joves pronúncia [a] *legant* enfront el 62,50 dels grans o 37, 50 dels adults que sí que ho pronuncien, tenim dades que estableixen que un 50% dels joves i el 100% dels adults pronuncien [a] *stoig* davant el 37, 50 dels grans.

¹² No ens referim als casos de variació al·lofònica en què han coincidit la majoria dels estudis, és a dir, variacions fonètiques en la realització d'un mateix fonema, sinó variacions d'un fonema que es resolten amb la realització d'un altre fonema. Una visió novedosa en aquest sentit, tot i que no s'analitzen tots els fenòmens del vocalisme lleidatà, l'ofereix l'article de Julià (1997).

davant de síl·laba que conté i (*s[i]ntir*, *p[i]ssic*, etc.), seguida de context palatal (*s[i]nyor*, *m[i]njar*, etc.), o en posició posttònica en exemples com *pr[ɛ]s[s]ic*, tot i que val a dir que en els dos primers casos són pronúncies molt marcades i, consegüentment, evitades en registres formals.¹³ Quant a la variació del fonema /a/ es produirien exemples de a>o¹⁴ en mots com ara *t[o]rró*/*t[a]rró*, *m[o]ndongo*/*m[a]ndongo* o *l[o]nganissa*/*l[a]ngunissa*. En els dos primers exemples està clar que es tractaria de fenòmens de dissimilació vocàlica; en el darrer cas, però, possiblement s'hauria produït una metàtesi.

Un dels sons que intervé precisament en aquest darrer fenomen de substitució és el punt de partença d'altres variacions fòniques en el vocalisme lleidatà. Ens referim a les substitucions de o>u¹⁵ que fa que hàgim de referir-nos en lleidatà a casos de reducció vocàlica no sistemàtics,¹⁶ afavorits per un context fònic determinat. Tot i que aquest context fònic no es pot fixar en termes absoluts, el cert és que es veu propiciat per la presència d'un so anterior tancat [i] en posició tònica. D'aquí, doncs, que la majoria d'exemples corresponguin a mots com *d[u]rmir*, *s[u]rtir*, *av[u]rrit*, *t[u]ssir*, *m[u]rir* o *c[u]nill*, tot i que rarament sentiríem pronunciar a un lleidatà *m[u]llí*, *p[u]llí*, *c[u]mpartir*, etc. la qual cosa, com dèiem, sembla que té altres tipus d'implicacions, sobretot pel que fa a l'ús d'un determinat lèxic. D'altra banda, el fenomen s'esdevé en

¹³ Malgrat que no és la nostra intenció entrar en qüestions de correcció i adequació, valgui almenys com a referència el comentari que sobre aquestes pronúncies apareix a la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I. Fonètica* de l'Institut d'Estudis Catalans, en què es titlen de formes *no recomanables*, la qual cosa significa segons la proposta «que no són formes estàndard i que, per tant, queden fora de la llengua correcta». (p. 11). Per a una anàlisi més completa dels trets nord-occidentals que en el document de l'IEC han estat inclosos en la proposta d'estàndard oral, i dels que no ho han estat però que convindria revisar, vegeu l'article de Mila Segarra i Dolors Farreny (1995).

¹⁴ Aquests casos també poden afectar el fonema /e/ (ex. *arr[o]plegar*/*arr[e]plegar*) però s'esdevenen amb menys freqüència.

¹⁵ Recordem que com assenyala Joan Veny aquest fenomen, que es produeix també a l'illa de Mallorca, constitueix un vestigi de les tendències del català antic (citat a Pueyo, 1976).

¹⁶ Entre els exemples aparents de reducció vocàlica trobem un cas que caldria estudiar de forma detallada i que sorprèn perquè la possible reducció vocàlica es produeix en context tònic. Ens referim al topònim Sidamon – situat al costat de Mollerussa, la capital del Pla d'Urgell – que malgrat que oficialment apareix amb aquesta grafia, els autòctons el reconeixen com el poble de [siða'mun]. Un cas paral·lel que també correspon a la pronúncia d'un topònim i en aquest cas generalitzada en català el trobem a «Santa Perpètua de Mo[ʎu]da» (ortografiat *Mogoda*) al Vallès Occidental.

mots que no encaixarien en el context fònic esmentat com ara els noms propis J[u]an, J[u]sep – però J[o]sefina – i J[u]aquim, entre d'altres.

Lligat encara amb les realitzacions del mateix so [o] cal tenir en compte un altre dels fenòmens que sovint apareix en les llistes que intenten caracteritzar la fonètica lleidatana, però que caldria acotar convenientment a una part de la població adulta, ja que és una pronúncia poc freqüent entre la gent jove. Es tracta del fenomen de diftongació d'o>au en mots com [au]vella, [au]rella, [au]reneta – o [au]r[i]neta –, [au]mella, [au]fegar, etc. Segons l'explicació tradicional d'aquest fenomen – que caldria revisar – per part de Gili Gaya, la diftongació l'hauria propiciat la presència de l'article femení i el procés esdevingut hauria estat: oo>ou>au (1931: 8–9). El comentari pel que fa al retrocés que està patint el fenomen entre la gent jove seria igualment vàlid per als casos de dissimilació vocàlica que explicarien formes com r[e]dó o s[i]roll.¹⁷

Finalment, hauríem de cloure aquest repàs amb referències als sons tancats anterior i posterior: [i] i [u] respectivament. La seva pròpia naturalesa fònica, però, els converteix en els menys variables del sistema fonològic català malgrat que significativament són els sons que, com hem vist, en lleidatà, propicien més casos de variació fònica.

2.2 Sistema consonàntic

Les característiques del lleidatà pel que fa al consonantisme són de menys rellevància respecte a les que afecten el vocalisme i fins aleshores no han rebut una anàlisi particular per part dels estudiosos. D'altra banda, algunes d'aquestes característiques que comunament s'han admès com a típicament lleidatanes avui exigeixen un exercici de revisió.

Entre els trets més particularment considerats com a lleidatans podríem referir-nos a la pronúncia africada [tʃ], que correspon a la grafia «x», tant en context inicial absolut, com a interior de mot: [tʃ]ina, [tʃ]ocolata, [tʃ]ar[tʃ]a, etc. Quan la grafia «x» va precedida d'una «i», ambdós sons es realitzen com la seqüència [jʃ] ja que el so vocàlic normalment forma part d'un diftong: ca[jʃ]a, madu[jʃ]a, co[jʃ], etc. Semblantment al que ocorre en aquest cas, però no de forma sistemàtica, és possible trobar una traça de la pronúncia de [j] davant d'un so fricatiu sonor [ʒ]. Ara bé, si qualifiquem aquesta pronúncia com una traça és perquè és molt dubtós considerar fins

¹⁷ Segons els resultats obtinguts per Solans (1996: 53), en el cas de 'soroll' el col·lectiu de joves i adults només es desviarien un 25% de la forma estàndard, mentre que els índexs de la gent gran pujarien fins al 62,50 %.

a quin punt es tracta de la pronúncia d'un so aproximant palatal o si més aviat es podria tractar de l'inici de la palatalització del so consonàntic següent.¹⁸ D'altra banda, el fet que es tingui la impressió auditiva que això passa en uns mots – ro[jʒ]a, bo[jʒ]a – però no en d'altres – so[ʒ]a, per exemple – fa que resulti arriscat ratificar aquestes pronúncies sense anàlisi sonogràfica. Per un altre costat, invalidaria l'afirmació de Gili Gaya que, en termes absoluts, afirma que la pronúncia d'aquesta *i* es produeix sempre que va precedida de les vocals *a*, *e* i *o*, exemplificant-ho amb mots com *bajanada*, *vegi* i *bogeria* (Gili Gaya, 1931: 14).

En relació amb la sèrie de sons africats/fricatiu palatals, sembla que és una creença generalment força admesa el fet que en posició inicial absoluta la pronúncia lleidatana corresponent a «j» o «g» es manifesta amb un so africacat sonor, a diferència del català central, on el més habitual és pronunciar [ʒ]. Aquest, però, és un malentès que caldria començar a matisar. En primer lloc, els estudis fonètics de què disposem, en cap moment avalen aquesta tesi. Per exemple Gili Gaya ja ho deixava clar en el seu estudi de l'any 1931:

Contràriament a les observacions de Mn. Griera [...] la *ž* de Lleida es manté fricativa quan és inicial i intervocàlica, procedent de *g* o *j* llatines. (p. 15)

El mateix comentari retrobem a l'estudi de Martí (1970: 60) que reproduïx alguns dels exemples de Gili Gaya, [ʒ] el i [ʒ]ener, i n'afegeix d'altres de semblants: [ʒ]ermà i [ʒ]ou. També Recasens (1991, 1996) es refereix al fenomen, i tot i que coincideix amb la tendència esmentada afegeix un matís que pot ésser la clau de volta del malentès:

En català n.-occ., [ʒ] és la pronúncia més genuïna en lleidatà (Gili Gaya, 1932), B. Aragó (Rafel, 1981; Sanchis Guarnier, 1949), Noguera (Fortuny, 1983) i Terra Alta; es troba també força estesa,

¹⁸ Un estudi recent sobre aquest fenomen, presentat com a tesi doctoral per Miquel Àngel Pradilla (1993), que situa el canvi en el procés diacrònic de desafricament prepalatal, permet extreure'n conclusions força interessants, tot i que cal tenir en compte que l'estudi se centra a la localitat de Benicarló, una zona considerada de transició nord-occidental/valencià. Entre els factors lingüístics que més clarament afavoreixen el procés de segregació de la iod – manteniment de iod – davant del so fricatiu prepalatal sonor cal situar la posició sil·làbica posttònica i tònica. Entre els factors socials l'edat i els coneixements de valencià normatiu són segurament les variables més determinants. En el primer cas, «el comportament lingüístic dels grups d'edat més elevada demostra que la variant [ij] és la tradicional» (Pradilla, 1995: 91), mentre que «la regla de segregació de la iod és afavorida pels individus sense coneixements de valencià normatiu» (1995: 92). Finalment, els resultats de la prova d'avaluació subjectiva ratifiquen la dificultat de percebre la diferència entre [iʒ] i [ʒ] ja que «no ha estat detectada per la gairebé totalitat dels informants de la mostra» (1995: 101).

juntament amb [dʒ], al Pallars, Andorra, l'A. Urgell, B. Matarranya i a altres contrades [...] En pronúncia emfàtica, els indrets citats solen presentar l'articulació africada. [el subratllat és nostre]. (1996: 285)

Efectivament, considerem que la pronúncia africada del so prepalatal sonor en posició inicial absoluta no s'hauria de considerar com un tret idiosincràtic de la fonètica lleidatana sinó més aviat com un cas de variació lliure que té a veure amb la velocitat d'elocució i, doncs, amb pronúncies emfàtiques o relaxades d'aquest so, més que no pas amb factors socials. Tanmateix, convindria valorar la influència dels factors lingüístics com ara la posició accentual o el context fònic posterior.

Un dels altres fenòmens que més maldecap planteja encara avui, és intentar determinar quina és la pronúncia més genuïnament lleidatana dels grups consonàntics «bl» i «gl» en posició interior de paraula. Tal i com possiblement ha passat en el cas anterior, el fet de voler diferenciar la pronúncia lleidatana de la «barcelonina» ha dut a l'error de marcar diferències allà on no hi són, on el que ens separa és menys del que ens uneix. Si recorrem novament a l'estudi de Gili Gaya el que se'ns descriu és prou clar:

En el grup *-bl-* interior de paraula, la *b* es fa *p* amb implosió sonora, tenint també sonora una part de l'oclusió; però com que la major part de l'oclusió és sorda, manté el caràcter de *p*. [...] Hem volgut fixar-nos especialment en el nexa *-bl-* perquè no és pronunciat igualment a totes les localitats: hi ha llocs on pronuncien una *b* geminada [...] i en altres marquen més l'ensordiment de *p*. (1931: 12)

Com veiem, no apareix esmentada la pronúncia que s'ha volgut considerar com a específicament lleidatana [βl]. Això no significa que no se sentin pronúncies com aquestes perquè de fet és la realització més freqüent a les comarques occidentals extremes i meridionals del català n.-occ. com ara el Baix Matarranya, la Llitera o la Ribagorça¹⁹ (Recasens, 1996: 190). En català nord-occidental, però, també la pronúncia de [bl] pot alternar amb la de [b:l] que és la realització més freqüent immediatament darrera de vocal tònica (Recasens, 1996: 191). Tanmateix, i segons el mateix Recasens – en realitat, reproduïx l'argument de Gili Gaya – en català nord-occidental central (Segrià, Noguera, Alt Urgell, i Garrigues) la realització més freqüent en posició immediatament posttònica és [p(ɔ)l]. El fet, però, que la

¹⁹ En algunes zones del ribagorçà, concretament en alguns indrets de la vall de la Sosa de Peralta, el grup *-BL-* habitualment ha provocat la vocalització – [bl] > [w] – del so bilabial, mentre que en un tractament culte, ha donat més aviat *-[βʌ]* – pronúncia que malgrat tot no és estrany de trobar al costat de [pʌ] i [βl] (Sistac, 1993:119).

pronúncia ensordida hagi estat condemnada normativament²⁰ pot ser una de les causes per les quals actualment se sol desconsiderar com una pronúncia lleidatana que cal tenir molt en compte al costat de [bl], [βl] i [b(ɔ)l] de les quals, a manca d'estudis particulars, resulta difícil fixar-ne l'abast exacte.

Connectant directament amb la pronúncia allargada del so oclusiu bilabial, però en aquest cas amb absència del so lateral, una de les particularitats que sovint s'ha considerat també respecte al lleidatà és la seva pronúncia allargada en posició intervocàlica i en exemples com *ga[bb]ia*, *ra[bb]ia*. Actualment, però, creiem que és un tret dialectal que està clarament en retrocés, la qual cosa no vol dir que entre gent adulta no puguem sentir encara paraules pronunciades amb aquest allargament en mots tan habituals com *nò[bb]io*.²¹

Quant al grup *-gl-* la pronúncia amb un so aproximant velar [ɣl] és la que es considera com la realització més freqüent en tots els contextos en català nord-occidental meridional i de ponent, entre d'altres zones (Recasens, 1996:240). Val a dir, però, que també en aquest cas les alternances amb [gl], [g:l] i [kl] són força freqüents.

Ben altrament a la confusió que es percep respecte a les pronúncies dels grups anteriors, s'esdevé amb la caracterització de trets tan genuïnament lleidatans com la palatalització del grup *-in-* en mots com ara *feina* pronunciat *fe[ɲ]a*, o casos de vocalització del so lateral en síl·labes inicials formades per la seqüència *al-* com s'esdevé a *[aw]fals*, *[aw]bergínia*,²² etc. En ambdós casos, però són trets que avui estan força connotats dialectalment i gairebé usats de forma exclusiva per gent adulta, ja que entre la gent jove prima sobretot la fidelitat a la grafia, conseqüència directa de l'escolarització en català.²³ En aquesta mateixa línia, actuaria la substitució de la pronúncia del sufix *-itz-* com a [z] a favor de [dz].

Curiosament, si els trets suara esmentats són dos característiques del lleidatà que l'evolució del dialecte sembla que condueix directament a la

²⁰ Vegeu la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I Fonètica* (1996: 18).

²¹ Reproduïm el mot amb la grafia que correspondria a la pronúncia escoltada (Alguaire, el Segrià), que coincideix amb un dels exemples de Martí (1970: 55) que situa a Almenar, també de la comarca del Segrià.

²² Tal com recorda Pueyo (1976) aquesta pronúncia coincideix també amb la pronúncia vocalitzada de les Balears, amb algunes excepcions com a *albarà*.

²³ Solans (1996) que també inclou aquests casos en el seu estudi afirma pel que fa a la realització /o/ > [aw] els percentatges iguals o superiors al 75% de respostes [aw] no són molts, constitueixen el 28,88% del total (p. 60). En el cas de de la palatalització de 'feina' o 'cuina' confirma que el procés experimenta una progressió decreixent en funció de l'edat (p. 77).

seva desaparició, no passa el mateix amb la que a través de dos mots insígnia podríem dir que és la reivindicació de dues particularitats de la fonètica lleidatana; ens referim als mots «mangrana» i «caragob». ²⁴ Es tractaria del manteniment del so nasal epentètic tal com ocorre també a *llangosta*, per exemple, i de la conservació del so [a] en posició pretònica, igualment com en el cas de *carabassa*. ²⁵

Finalment, i per tancar l'apartat que dediquem a la fonètica, caldria tenir en compte tot un seguit de pronúncies, que no hem trobat anotades sistemàticament ²⁶ en les descripcions que s'han fet del lleidatà, i que es caracteritzarien per l'epèntesi de diversos sons ja siguin en posició protètica, medial o final. Per esmentar-ne algun i per obrir les portes a un camp d'estudi comú entre la fonètica i la creació lèxica recordem exemples com *anou*, *abotonar*, *acustipar*, *ampegar*, *allavons*, *dentrar*, *anrecordar*, *tardaor* o *col·legit*, *àpit*, *incèndit* o *prèmit*, entre d'altres.

3 Característiques morfosintàctiques

Tal i com ja avançàvem en la presentació d'aquest article, també en aquest terreny la manca d'estudis sistemàtics basats en *corpora* de parla real de la varietat de la ciutat de Lleida, o dels seus voltants, ²⁷ ens obliga a tractar les característiques morfosintàctiques del lleidatà tenint en compte dos tipus de dades: per una banda, aquelles aparegudes en els esmentats treballs parcials i, per l'altra, fent referència a un seguit de trets recollits mitjançant l'observació participant en la comunitat de parla de què tractem. No pretenem, per la mateixa procedència de les dades, fer un estudi exhaustiu; la nostra intenció és, semblantment al cas de la fonètica, apuntar algunes de

²⁴ De fet considerem aquestes dues paraules com a mots insígnia, almenys per a un sector dels estudiosos autòctons del lleidatà, perquè permetrien de consolidar-se – en realitat però succeeix tot el contrari – com a dos senyals d'identitat personal: per un costat, el famós aplec del *cargol* – oficialment *cargol*, però popularment *caragol* – que se celebra a Lleida cada mes de maig, i per l'altre una línia d'autobusos que pren el nom d'un barri lleidatà «els Magraners» – popularment, «els mangraners».

²⁵ També en aquest cas són interessants les concomitàncies amb el dialecte balear, on es manifesta una tendència conservadora en el manteniment fonètic de la vocal (Moll, 1973: 369).

²⁶ Tant Pueyo (1976) com Solans (1996) s'hi refereixen, però pensem que més aviat com a pronúncies a tall d'apèndix que com a un tret específic del lleidatà que potser caldria afegir en el seu inventari de variació fonètica.

²⁷ Disposem d'estudis parcials sobretot de diferents zones rurals de la comarca o comarques properes (cf. Alonso / Suïls (1993), Carrera (1993a, 1993b, 1994), Massanell (1995), Creus (1997)). Molt menys freqüents són les investigacions que se centren en la ciutat de Lleida (cf. Alamon (1984, 1985), Solans (1990, 1996), Turull (1990)).

les característiques més notables de la varietat lleidatana per al seu posterior estudi en profunditat. Pel que fa a la morfologia, ens encarregarem, bàsicament, de les categories nominal-adjektival, pronominal i verbal.

Un dels trets més amplament documentat ha estat la formació del plural masculí d'origen etimològic que en lleidatà manté l'acabament *-ns* en lloc de la considerada forma estàndard *-s*:

(1) *home hòmens*

Actualment, però, aquesta característica es manté més viva en els pobles que a la ciutat i entre la gent gran que entre els joves, que estan perdent aquesta forma en benefici de *-s* (*homes*). La raó que podria explicar aquesta tendència al canvi té molt a veure amb el fet que es tracti d'un tret dialectal marcat, és a dir, estigmatitzat.

Un fenomen semblant pot haver-se donat en el cas de l'article *lo* (i el seu plural *los*), davant els substantius masculins, ²⁸ mantingut del català antic, i per tant, considerat com un tret que manifesta el caràcter conservador del dialecte.

(2) *lo nen los nens*

L'estigmatització d'aquest tret, doncs, que a nivell popular i en manifestacions d'actituds lingüístiques inconscients – junt amb els finals en [e] – podem considerar el tret rector de la varietat, pot ser la responsable del seu retrocés entre el col·lectiu de joves.

Pel que fa als complements nominals, les formes tòniques més usuals dels possessius de primera, segona i tercera persones del singular són: *mena*, *teua*, *seua*, *meues*, *teues*, *seues*, coincidents amb les de la varietat més meridional del territori peninsular. ²⁹ Es documenten també les formes àtones: *mon*, *ton*, *son*, *ma*, *ta*, *sa*, *mes*, *tes*, *ses*, encara que són necessàries algunes precisions al respecte. En primer lloc, les formes plural en forma

²⁸ Encara que no disposem de dades quantitatives al respecte, diríem que la forma en singular de l'article és molt més freqüent que la forma corresponent al plural, almenys a Lleida ciutat. D'altra banda, Romero (1995) en un estudi que localitza al Pallars Jussà, apunta algunes conclusions que podem fer extensives a les terres de Ponent: a) la variació estaria motivada per pressió dels models prestigiats, normatius o estàndards, mentre que l'espontaneïtat afavoriria l'ús de l'article en forma etimològica; b) «les freqüències i els contextos d'ús de les formes etimològiques en informants d'entre 17 i 30 anys són baixos i ben delimitats»; c) «l'article etimològic masculí presenta signes definitius de substitució lingüística en àmbits d'ús oral i informal, tradicionalment els més conservadors» (1996: 170).

²⁹ Les formes de la resta de persones es corresponen a les formes estàndard.

àtona no són emprades en la comunitat lleidatana de forma habitual, així en femení es prefereixen les formes:

- (3) *les meves amigues*
teves
seves

o les variants amb vocalització

- (4) *les meues amigues*
teues
seues

però no les formes

- (5) *mes amigues*
tes
ses

Tampoc aquestes formes – les corresponents – s'empren freqüentment per al masculí plural, cas en què es recull un plural analògic basat en la forma singular, que, de la mateixa manera que en el cas anterior, afecta tots els posseïdors

- (6) *mons pares*
tons
sons

i ocupa el lloc d'unes formes poc rendibles en català *mos, tos i sos*.

Aquesta variabilitat també es manifesta en altres casos si ens fixem en el morfema corresponent al gènere del substantiu determinat que segueix el possessiu. Així, les formes *ma, ta, sa* que en principi s'utilitzen per al femení singular, es recullen també davant de noms masculins en singular

- (7) *ma germà*
ma cosí

alternant amb

- (8) *mon germà*
mon cosí

que segueixen el paradigma genèric.³⁰

³⁰ No disposem de dades suficients per afirmar quin tipus de substantius permeten aquesta alternança però sí que hem observat que es produeix amb molta freqüència amb noms de parentiu (cfr. «sa tiet» «ta padri», etc.).

Aquest fenomen pot considerar-se paral·lel al cas de les construccions gironines del tipus

- (9) *la meu mare*

en les quals es produeix també un desajust entre el gènere del determinat i el del determinant.

D'altra banda, hem recollit dues realitzacions fonètiques diferents per a la forma àtona masculina singular: [mon], [mun], que contraposen, de nou, els mbits urbà i rural, respectivament.

D'aquesta manera el paradigma dels determinants possessius en lleidatà es podria resumir en el següent quadre:

	Singular		Plural	
	Masculí FT / FA	Femení FT / FA	Masculí FT / FA	Femení FT / FA
1a persona	meu/mon [mon] [mun] <i>ma</i>	meua - meva ma	meus/ <i>mons</i>	meues meves/ <i>mes</i>
2a persona	teu/ton [ton] [tun] <i>ta</i>	teua - teva ta	teus/ <i>tons</i>	teues teves/ <i>tes</i>
3a persona	seu/son [son] [sun] <i>sa</i>	seua - seva sa	seus/ <i>sons</i>	seues seves/ <i>ses</i>

Taula 1. Possessius de la varietat lleidatana.

Encara en l'àmbit específicament adjectival, tradicionalment s'ha considerat la simplificació del paradigma corresponent als numerals cardinals *dos/dues*, la qual cosa provoca que s'anivellin les formes per al masculí i per al femení, tal com es recullen en els següents sintagmes:

- (10) *dos*³¹ *nois*
dos noies

³¹ Per a la pronúncia d'aquesta forma vegeu les dades de la nota 7.

Actualment, però, la tendència emergent que s'observa en relació amb aquest fenomen és que en registres formals es distingeix entre una forma *dos* per al masculí i una forma *dues* per al femení. Per tant, no creiem que aquesta sigui una tendència provocada pel factor edat.

Ben conegut és també el cas d'un altre determinant nominal que presenta una flexió pròpia en lleidatà. Ens referim a *pron* i les seves variants de gènere i nombre que encara que no s'han delimitat geogràficament (cf. Badia Margarit, 1979) sembla que es registren a la zona urbana i a la seva àrea d'influència més propera. També manté els morfemes de flexió en la seva funció adverbial, per analogia amb altres adverbis que es flexionen (*tant*, *molt*).

Pel que fa al paradigma pronominal, són diverses les peculiaritats de la zona que estudiem. En primer lloc, els pronoms personals de subjecte presenten unes formes tòniques en la primera i segona persones delimitades geogràficament més que no pas generacionalment. En el primer cas, tant les formes del singular com del plural es veuen afectades. En el pronom de primera persona singular les variants fonètiques, tal i com ja havíem avançat,³² presenten variació tant en l'element consonàntic com en el vocàlic però malgrat tot és en aquest darrer segment on sembla que més clarament es pot apuntar la tendència a pronunciar [o] a Lleida ciutat i [ɔ] – que vacil·laria amb [o] – a les zones rurals.

Més casos de variació es registren, però, en les formes plurals dels pronoms de primera i segona persones. A més de les formes estàndard *nosaltres* i *vosaltres*, que predominen entre la població jove, almenys de la ciutat de Lleida, es recullen variants com *nosatres* i *vosatres*, també força freqüents a la ciutat però ja entre la població adulta. En dominis rurals, a aquestes formes cal afegir-hi variants com ara *naltres/valtres*, *nantres/vatres*, *naltros/valtros*, *nantros/vatros*,³³ com queda reflectit a la taula següent.³⁴

³² Vegeu també la nota 7.

³³ Considerem que seria molt interessant localitzar geogràficament les diferents variants i les coordenades sociolingüístiques que les determinen. Així, doncs, tot i que en el quadre es distingeix entre formes que pertanyen a la 'zona urbana' i formes que pertanyen a la 'zona rural' – o zones rurals – no es tracta d'una delimitació clara sinó més aviat d'una tendència observada a partir de les dades de què disposem.

³⁴ No es tenen en compte els pronoms de cortesia que funcionen com en la resta dels territoris.

	Zona urbana	Zona rural
1a persona singular	['ʒo] ['dʒo] ['jo]	['ʒo] ['ʒo] ['dʒo] ['dʒo] ['jo] ['jo]
2a persona singular	tu	tu
3a persona singular	ell/ella	ell/ella
1a persona plural	nosaltres nosatres	nosatres naltres nantres naltros nantros
2a persona plural	vosaltres vosatres	vosatres valtres vantres valtros vatros
3a persona plural	ells/elles	ells/elles

Taula 2. Pronoms personals de subjecte tònic.

Continuant amb les formes pronominals, en aquest cas amb els pronoms personals àtons, davant d'un verb començat per consonant s'observa una tendència a emprar les formes plenes (*me*, *te*, *se*, etc.) en lloc de les reforçades (*em*, *et*, *es*, etc.):

- (11) *me va dir*
te despertaré

D'altra banda podríem comentar les formes que adquireixen altres pronoms com ara *mos* (en lloc de *ens*), *us* darrera d'un verb (en lloc de *vos*), o *lo/los* (en lloc de *el/els*).³⁵

- (12) *mos agraden*
telefona-us
lo maltracten / los maltracten

D'acord amb les tendències esmentades, es poden establir una sèrie de realitzacions habituals en lleidatà pel que a la combinació d'aquests pronoms. Tal i com pot observar-se, el quadre que presentem esdevé una

³⁵ Val a dir que la majoria d'aquestes formes no són exclusivament usades en lleidatà ja que per exemple també són habituals al Baix Ebre i al Montsià (vegeu Aragonés, 1995).

primera aproximació a l'inventari pronominal de la varietat lleidatana,³⁶ força extens, que no té en compte la distribució sintagmàtica de les formes que s'hi inclouen:

Combinacions pronominals ³⁷	forma resultant ³⁸	exemples ³⁹
me + se (<i>se'm</i>)	me se / se me	me se trenca
te + se (<i>se't</i>)	te se / se te	te se trenca
ens/nos + lo/el (<i>ens el</i>)	mo'l	mo'l guarden
ens/nos + los/els (<i>ens els</i>)	mo'ls	mo'ls guarda guarda-mo'ls (guarda-mo-se'ls)
ens/nos + la (<i>ens la</i>)	mo la	mo la vam trobar vam menja(r)-mo-la (vam menja(r)-mo-la)
ens/nos + les (<i>ens les</i>)	mo les	mo les veien van penja(r)-mo-les
ens/nos + li (<i>ens li</i>)	mo li	mo li van portar van porta(r)-mo-li
ens/nos + ho (<i>ens ho</i>)	mos ho [u]	mos ho van fer van fe(r)-mos-ho
ens/nos + en (<i>ens en</i>)	mo'n	mo'n van donar dóna-mo'n (dóna-mo-se'n)
ens/nos + hi (<i>ens hi</i>)	mos hi/mos n'hi	anem-mos-hi mos n'hi anem <i>mos hi anem</i>
ens/nos + se (<i>se'ns</i>)	se mos/mos se	se mos moren mos se moren
te + ho (<i>t'ho</i>)	te ho [tew]	[tew] portaré

³⁶ Podeu trobar un quadre alternatiu a aquest a Solans (1990: 213). Igualment és interessant el quadre que presenta Aragonés (1995: 42-43).

³⁷ Afegim entre parèntesi i cursiva la forma 'estàndard' per facilitar la identificació de les combinacions a les persones que no coneixin el subdialecte de què tractem.

³⁸ En alguns casos afegim entre claudàtors la pronúncia més habitual.

³⁹ Les grafies que apareixen entre parèntesi – la *r* d'alguns infinitius – indiquen que normalment no es pronuncien. Quan apareixen entre parèntesi exemples sencers, això significa que són formes alternatives, normalment amb l'addició d'un pronom 'se', que actuen com a reforç de la pronúncia. Les formes que figuren en cursiva són formes menys habituals.

me + ho (<i>m'ho</i>)	me ho [mew]	[mew] portarà
se + ho (<i>s'ho</i>)	se ho [sew]	[sew] pensa
us/vos + lo/el (<i>us el</i>)	vo'l	vo'l portaré <i>vull portar-vo'l</i>
us/vos + los/els (<i>us els</i>)	vo'ls	vo'ls donarà (vo-se'ls donarà)
us/vos + les (<i>us les</i>)	vo les	va donar-vo-les (va donar-vos-les/ va donar-us-les)
us/vos + li (<i>us li</i>)	vo li	vo li acompanyarà
us/vos + en (<i>us en</i>)	vo'n	vo'n portarà tres (vo se'n portarà tres)

Taula 3. Combinacions de pronoms àtons.

S'ha de tenir en compte que les formes que reproduïm en els exemples del quadre – altament estigmatitzades en alguns casos – sovint alternen amb les formes considerades estàndard, sobretot en registres formals. D'altra banda, tot i que no disposem de dades definitives, considerem que també en aquest cas són importants les tendències que es defineixen segons es tracti d'una zona rural o una zona urbana.

Un capítol a part mereix el tractament de la morfologia verbal. Davant la varietat i complexitat de les formes verbals comentarem a continuació només alguns dels trets més rellevants.⁴⁰ El fet que en aquest cas ens hàgim decidit a presentar-ho a partir d'una sèrie numerada que recull aquestes característiques obeeix a la dificultat a què ens referim.

En diversos estudis (Pueyo (1976), Solans (1990, 1996), Turull (1990)) s'han considerat propis de la zona pel que fa a la morfologia verbal els següents trets:

1. La pronúncia en [-e] de la desinència corresponent a la tercera persona singular del present i l'imperfet de l'indicatiu i el condicional:⁴¹

- (13) ['kante]
[kan'taʃe] [kan'tæ] [kan'taje]
[kanta'rie]

⁴⁰ Per a un estudi en profunditat de les formes verbals en una zona rural propera a la ciutat de Lleida, Bell-lloc d'Urgell, vegeu Creus (1997).

⁴¹ Tanmateix, l'alternança amb [e] no pot descartar-se i en ambdós casos, majoritàriament, es tracta d'un canvi impulsat per la variable 'edat'. La pronúncia més dialectal seria la pròpia de la població més gran (Creus, 1997).

En els temps compostos corresponents, pretèrit plusquamperfet d'indicatiu i condicional compost, aquesta peculiaritat es trasllada a l'auxiliar:

- (14) [a'βie]
[au'rie]

2. Segons s'observa a les formes dels exemples de (13) és possible la caiguda de [β] en la desinència de l'imperfet d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació, seguint l'evolució general de la llengua que ja va permetre aquesta caiguda en les altres dues conjugacions. Aquesta tendència que tradicionalment (Gili Gaya 1931:12) s'ha considerat com un tret d'abast general en les terres lleidatanes no creiem que actualment s'hagi de valorar amb el mateix judici, ja que està molt condicionada pel tipus de registre, i per l'edat dels parlants. Així, el perfil d'ús d'aquestes formes quedaria vinculat majoritàriament a parlants en edat adulta i a registres informals. Paral·lelament a aquestes formes n'apareixen d'altres amb la introducció d'una consonant antihlàtica com ara a [kan'taje] que lluny d'ésser generals es recullen amb poca freqüència i estan molt delimitades territorialment i sociolingüísticament.

3. Simplificació del diftong [ej] en els increments verbals dels anomenats verbs incoatius de la tercera conjugació:

- (15) [ser'βiʃo]⁴²

4. Quant a les formes de subjuntiu cal referir-se de forma especial al present i al pretèrit imperfecte. En les formes de present podem dir que alternen tres desinències -i (a les tres persones del singular i 3a del plural), -a (pronunciada [ɛ] a la 1a persona del singular) i -o (a les 2a i 3a persones del singular i 3a del plural):

- (16) a. (jo) vingui (tu) vinguis (ell) vingui (ells) vinguin
b. (jo) ving[ɛ]
c. (tu) vingos (ell) vingo (ells) vingon

En qualsevol cas, l'ús d'aquestes formes no és equilibrat ja que les de (17b)⁴³ i (17c) són formes marcadament dialectals i, doncs, o bé usades per un sector de la població adulta o pròpies de registres informals.

⁴² Aquestes dues formes ens permeten fixar l'alomorfia del segment extensió – terminologia emprada per Viaplana en els seus treballs (1984, 1986) – en les variants [ej] i [i], pel que afecta la desinència. Per a una anàlisi més aprofundida d'aquesta qüestió vegeu Creus (1997).

⁴³ Un estudi sobre la morfologia verbal de subjuntiu al Segrià (Alonso/ Suïls, 1993) revela que, certament, l'ús de les formes dialectals de subjuntiu en -o és cada cop menor i es

En el pretèrit imperfecte l'alternança de formes queda definida en els següents termes: -s alterna amb -sa a les primeres persones del singular en verbs de totes les conjugacions i -si alterna amb -se a la 2a persona del singular i les persones de plural:

- (17) a. (jo) cantés / cantessa
b. (tu) cantessis / cantesses
(nosaltres) cantéssim / cantés[ɛ]m
(vosaltres) cantéssiu / cantés[ɛ]w
(ells) cantessin / cantessen

5. Un dels altres aspectes a considerar dins de l'apartat de la morfologia verbal són les variants que presenten les formes auxiliars, tot i que són formes utilitzades més aviat en registres informals: *vai* (per *vaiç*), *hai* (per *hè*), *ham* (per *hem*) i *hau* (per *heu*).

6. Finalment, caldria no deixar de banda algunes de les formes generades en la conjugació de verbs irregulars. Aquest és un capítol que, tractat en profunditat, depassaria de molt els objectius d'aquest article, de totes maneres, apuntem algunes de les formes més particulars d'un dels verbs irregulars – verb *ésser* – més representatiu no només per aquestes irregularitats sinó perquè és possiblement un dels verbs més emprats:⁴⁴

- (18) a. *imp. ind.*: erets (2a pers. sing.)
b. *futur simple*: siré, siràs, sirà, sirem, sireu, siran
c. *cond. simple*: siria, siries, siria, siriem, sirieu, sirien
d. *imp. subj.*: siguessa, fosa (1a pers. sing.), siguessis, siguesses,
fosses (2a pers. sing.), sigués (3a pers. sing.),
siguessim, siguess[ɛ]m, foss[ɛ]m (1a pers. plu.),
siguessiu, fos[ɛ]ju (2a pers. plu.) i siguessin,
siguessen, fossen (3a pers. plu.)

El darrer apartat d'aquest article el dediquem a les qüestions de sintaxi. Val a dir, però, que com ja havíem avançat, més aviat es tracta de característiques morfosintàctiques atès que sovint és difícil separar ambdós components de la gramàtica. Altrament, la sintaxi és encara avui un terreny relativament verge en els estudis del lleidatà ja que no disposem de cap treball que se n'hagi ocupat de forma particular. Els nostres comentaris, doncs, reproduïen alguns dels fenòmens ja esmentats en d'altres estudis a la vegada que recull alguna impressió personal de les autores.

veu immers en un procés de substitució afavorit per l'estandardització d'aquestes formes. És a dir, cada cop són més freqüents els subjuntius en -i.

⁴⁴ Els exemples han estat extrets de Creus (1997).

Una de les característiques considerada 'clàssica' és l'ús del futur amb valor imperatiu (Veny, 1982: 135) amb la postposició sistemàtica dels pronoms àtons com a

(19) pensaràs-hi, *eh?*

Actualment, però, aquesta és una estructura clarament en retrocés que només en alguns casos es pot sentir a zones rurals properes a la ciutat, amb postposició inclosa.

Per una altra banda, cal tenir en compte dos trets que, malgrat que són generals en la varietat lleidatana, no en són exclusius atès que es produeixen en altres dialectes: la manca de concordança del participi amb el complement directe quan apareix avantposat al verb i en oracions impersonals amb l'estructura *hi + haver*. Així, les construccions més habituals són, respectivament:

(20) *la Maria, no l'he vist*
hi ha quatre cadires

en lloc de

(21) *la Maria, no l'he vista*
**hi han quatre cadires*

En darrer lloc, ens sembla interessant de comentar un aspecte que no hem trobat esmentat en lloc però que sens dubte caldria estudiar de forma més aprofundida. Ens referim a la distribució de les preposicions *en* i *amb* en lleidatà. La tendència general és a pronunciar [am] però això no significa que sigui una manifestació absoluta de la substitució de *amb* per *en*. Efectivament, en alguns casos aquesta pronúncia podria explicar-se pel context fònic continguí, consegüentment, estaríem davant un cas d'assimilació regressiva que no ens permetria d'afirmar que s'ha produït la substitució, tot i que seria difícil de justificar l'obertura del so vocàlic. Vegem-ho en els exemples següents:

(22) *deixa'm [am] pau*
ho he fet [am] un moment

Aquests arguments, però, no serien vàlids en els casos en què la pronúncia de [am] no es justifica des del punt de vista fonètic. Aleshores, pensem que es podria tractar clarament de la tendència a substituir *en* per *amb*:

(23) *he pensat [am] ella*
crec [am] Déu
fotocòpies [am] color

Aquesta neutralització fonètica té com a conseqüència no només la vacil·lació en l'ús d'ambdues preposicions sinó que sovint s'arriben a confondre també a nivell escrit.⁴⁵

4 Conclusions

Si repassem alguns dels trets aquí esmentats – recordem que únicament ens hem proposat fer un esboç d'aquestes característiques –, i ens fixem en els comentaris que se n'extreuen, ens adonarem que actualment molts d'aquests trets estan delimitats sociolingüísticament i territorialment. Cada vegada més, els trets que fa un temps podíem considerar propis de les terres de Ponent es van abandonant per part de la població urbana més jove en favor de les formes estàndard, afavorides per la influència dels mitjans de comunicació audiovisuals i l'escola, bàsicament. Una anàlisi sociolingüística posterior, doncs, hauria de donar raó d'aquest canvi i de les seves causes (estigmatització, prestigi?).

D'altra banda, creiem que caldria enfocar els treballs sobre el lleidatà tenint en compte no només el que podríem considerar la parla de zones rurals o urbanes, sinó de zones semiurbanes o semirurals que per situació geogràfica, índexs demogràfics o influència socioeconòmica i cultural es trobarien a l'endemig de les anteriors. En tot cas, i malgrat que és possible de trobar treballs de sociolingüística que s'han desenvolupat en aquest tipus d'àrees, és difícil de fixar-ne els elements de divergència que en marquen les diferències. Això no exclou, tanmateix, la necessitat d'acumular dades sobre el lleidatà obtingudes en diferents indrets per tal de tenir-ne una visió global i prou completa, la qual cosa avui per avui encara no és al nostre abast.⁴⁶

5 Bibliografia

- Alamon, Francesc (1984): «Espectrografia de vocoids lleidatans (I)», dins: *Folia Phonètica, Estudi General de Lleida*, pàgs. 79–88.
- Alamon, Francesc (1985): *Anàlisi espectrogràfica dels sons fricativus i africats prepalatals de la variant lleidatana del català nord-occidental*, Tesi de llicenciatura inèdita.

⁴⁵ Una prova d'això és que en moltes ocasions hom pot veure rètols on s'anuncien 'fotocòpies amb color'.

⁴⁶ Esperem augmentar aquestes dades a partir dels treballs que es realitzen en el marc del projecte Fonètica descriptiva del català, del Laboratori de Fonètica de la Universitat de Lleida.

- Alonso, Helena/ Suïls, Jordi (1993): «La morfologia verbal en subjuntiu al Segrià: un estudi prospectiu», dins: *Sintagma 5*, Lleida, pàgs. 5–17.
- Alturo, Núria (1987): *Canvi sociolingüístic al Pont de Suert*, Tesi de llicenciatura inèdita.
- Alturo, Núria (1995): «La variació d'haver auxiliar al català nord-occidental», dins: Turell, M. Teresa (ed.), *La sociolingüística de la variació*, Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, pàgs. 221–255.
- Aragonés, Albert (1995): *La llengua del Baix Ebre i del Montsià. Un model de llengua estàndard oral*. Tortosa: Consorci per a la Normalització Lingüística.
- Badia i Margarit, Antoni M. (1979): «Petita disquisició sobre el lleidatà prou/prouta (estructura i analogia), dins *Homenaje a Samuel Gili Gaya (in memoriam)*, Barcelona: Bibliograf, pàgs. 59–63.
- Barnils, Pere ([1913] 1983): «El dialecte lleidatà», dins: *Butlletí de dialectologia nord-occidental 2 (primavera 1983)*, Fondarella: Publicacions del Butlletí, pàgs. 62–64.
- Carrera, Josefina (1993a): *Ús de la pretònica inicial «E-» a Alguaire. Un estudi productiu i perceptiu*, Universitat de Lleida, Tesi de llicenciatura inèdita.
- Carrera, Josefina (1993b): «La pretònica inicial a Alguaire», dins: *Anuari de Filologia, 16 C*, pàgs. 37–72.
- Carrera, Josefina (1994): «Uses and variations of word pretonic initial e- in Alguaire», dins: *Catalan Working Papers in Linguistic, 2.2*, pàgs. 1–15.
- Creus, Imma (1997): *La flexió verbal a Bell-lloc d'Urgell. Un estudi morfofonològic*. Universitat de Lleida, Tesi de llicenciatura inèdita.
- Gili Gaya, Samuel (1931): «Estudi fonètic del parlar de Lleida», dins: *Miscelánea Filològica dedicada a D. Antonio Ma Alcover*, Palma de Mallorca: Círculo de Estudios, pàgs. 195–203.
- Institut d'Estudis Catalans ([1990]1996²): *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana I. Fonètica*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Institut d'Estudis Catalans ([1992]1996²): *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana II. Morfologia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Julià, Joan (1997): «Variació foneticofonològica. Una aproximació a la diversitat del vocalisme en lleidatà», dins: *Caplletra 22*, València (en premsa).
- Martí, Joan (1970): *Contribució a l'estudi del dialecte occidental*, Tarragona: Publicaciones de la Excelentísima Diputación Provincial.
- Massanell, Maria del Mar (1995) *Aproximació a la morfologia flexiva actual de la Seu d'Urgell i de Coll de Nargó*, Treball d'investigació inèdit.
- Moll, Francesc de Borja (1929): «La flexió verbal en els dialectes catalans», dins: *Anuari de l'Oficina Romanica de Lingüística i Literatura, Volum II*, Barcelona: Biblioteca Balmes, pàgs. 73–184.

- Moll, Francesc de Borja (1930): «La flexió verbal en els dialectes catalans», dins: *Anuari de l'Oficina Romanica de Lingüística i Literatura, Volum III*, Barcelona: Biblioteca Balmes, pàgs. 73–168.
- Moll, Francesc de Borja (1931): «La flexió verbal en els dialectes catalans (continua)», dins: *Anuari de l'Oficina Romanica de Lingüística i Literatura, Volum IV*, Barcelona: Biblioteca Balmes, pàgs. 9–104.
- Moll, Francesc de Borja (1932): «La flexió verbal en els dialectes catalans», dins: *Anuari de l'Oficina Romanica de Lingüística i Literatura, Volum V*, Barcelona: Biblioteca Balmes, pàgs. 9–72.
- Moll, Francesc de Borja (1973): *El habla de Mallorca*, Palma de Mallorca.
- Pradilla, Miquel Àngel (1993): *Variació i canvi lingüístic en curs al català de transició nord-occidental/ valencià*, Tarragona, Tesi doctoral inèdita.
- Pradilla, Miquel Àngel (1995): «El desafricament prepalatal intervocàlic al català de transició nord-occidental/valencià», dins: Turell, M. Teresa (ed.), *La sociolingüística de la variació*, Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, pàgs. 53–116.
- Pueyo, Miquel (1976): *L'estructura fonològica del vocalisme lleidatà*, Lleida (treball inèdit).
- Pueyo, Miquel (1980): «Vikings i pagesos: una batussa continuada. Assaig per a un estudi de les relacions interdialectals en català», dins: *Treballs de Sociolingüística Catalana 3*, València: Editorial 3 i 4 i Grup Català de Sociolingüística, pàgs. 83–102.
- Recasens, Daniel ([1991] 1996²): *Fonètica descriptiva del català. (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Romero, Sílvia (1996): «L'article etimològic en àmbits d'ús oral informal», dins: Agustí, Alfred (ed.), *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les Jornades d'estudi del català nord-occidental (Lleida, 15, 16, 17 i 18 de novembre de 1995)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, pàgs. 165–173.
- Segarra, Mila/ Farreny, Dolors (1996): «Estàndard nord-occidental: fonaments històrics i descripció del model», dins: Agustí, Alfred (ed.), *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les Jornades d'estudi del català nord-occidental (Lleida, 15, 16, 17 i 18 de novembre de 1995)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, pàgs. 37–53.
- Sistac, Ramon (1990): «Els parlars de Ponent», dins: *Ilerda, núm. XLVIII (1990)*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, pàgs. 191–194.
- Sistac, Ramon (1992): «El dialecte nord-occidental en els àmbits d'actuació formals», dins: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida (1 i 2 de juny de 1991)*, Barcelona-Lleida: Institut d'Estudis Catalans i Institut d'Estudis Ilerdencs, pàgs. 39–43.

- Sistac, Ramon (1993): *El ribagorçà a l'Alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Solans, Esperança (1990): «Introducció a la morfosintaxi de la parla nord-occidental (Lleida), dins: *Ilerda, núm. XLVIII (1990)*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, pàgs. 209–215.
- Solans, Esperança (1996): *Estudi fonètic sobre la parla de Lleida*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- Solís, Marina (1996): «Les actituds davant el dialecte a l'escola: una aproximació empírica», dins: Agustí, Alfred (ed.), *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les Jornades d'estudi del català nord-occidental (Lleida, 15, 16, 17 i 18 de novembre de 1995)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, pàgs. 175–184.
- Turull, Albert (1990): «Notes sobre el lleidatà», dins: *Ilerda, núm. XLVIII (1990)*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, pàgs. 201–206.
- Veny, Joan (1982): *Els parlars catalans (síntesi de dialectologia)*, Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- Veny, Joan (1993): *Dialectologia Filològica*, Barcelona: Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Viaplana, Joaquim (1984): «La flexió verbal regular del valencià», dins: *Miscel·lània Sanchis Guarnier, I. Quaderns de Filologia*, València: Universitat de València, pàgs. 391–407.
- Viaplana, Joaquim (1986): «Morfologia flexiva i flexió verbal catalana», dins: *Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat de Llengua i Literatura*, Barcelona, pàgs. 385–403.